

Юлія ЩУКІНА

МАТІАС КЛАУЗЕН. ВІД СХОДУ ДО ЗАХОДУ СОНЦЯ

(Прем'єра драми Г. Гауптмана у заньківчан)

Богдан Козак – Маттіас Клаузен у виставі “Перед заходом сонця” Г. Гауптмана. Режисер – А. Бабенко, художник – О. Оверчук. Національний академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької, 2018 р.

На завершення минулого ювілейного сезону (до сторіччя від утворення колективу-попередника) Львівський національний театр ім. М. Заньковецької випустив прем'єру за драмою натураліста Герхардта Гауптмана “Перед заходом сонця”. Драматургія його не з тих, що протоптали собі стежинку до серця українського глядача, проте до честі заньківчан треба зазначити, що “Перед заходом сонця” зала сприймає легко, на одному диханні, і овації глядачів довго не відпускають акторів по завершенні вистави.

Режисер Алла Бабенко використала для першої постанови на цій сцені переклад з німецької Юрія Назаренка. Створений ще 1956 року, переклад не втратив своєї художньої актуальності й дотепер, хоча в редакції А. Бабенко і набув раціонального скорочення. Крім одвічної актуальності теми стосунків батьків та дітей є у постанові постійно відчутна, хоча й без зайвого наголошення, тема примхливості Фортуни щодо можновладців. Сьогодні – таємний радник, почесний громадянин, а завтра – замкнений за ґратами, уражений у правах в'язень сумління. Асоціацій із Україною сьогодні – море...

Від першої до п'ятої дії п'єси на сцені – стрімкий лет енергій: слави, кохання, божевілля та катастрофи. Здається, саме вони буквально розкручують обертове коло сцени, несучи дію до розв'язки. Найбільшої динамічності образу спектаклю надає сценографія Олександра Оверчука. Витончено-аристократична гама кольорів дуже пасує до дзеркала сцени старовинного театру-палацу Скарбека. Величні книжкові шафи та вінтажні паркетні глобуси у резиденції Маттіаса Клаузена вписуються в атмосферу як невід'ємна частина його інтер'єру. Коли ж звичний світ таєм-

Сцена з вистави “Перед заходом сонця” Г. Гауптмана. Режисер – А. Бабенко, художник – О. Оверчук.
Національний академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької, 2018 р.

ного радника розбиває вдрузки зрада його дітей, то й академічний спокій резиденції розламається, полишаючи людину сам на сам із її стражданнями на голому планшеті сцени-життя.

Дуже рідко трапляється, що, прочитавши п’єсу і склавши про неї асоціативні уявлення, зустрічаєш в особі режисера-постановника свого однодумця. Але в нашому випадку відбулося саме так: здається, що Алла Бабенко розчула у психологічно-натуралістичній драмі Гауптмана відгомін дзвіночків з п’єси Луїджі Піранделло “Ковпак із бубонцями”. Ця, інша, п’єса теж про кохання немолодого чоловіка, про знеславлене родичами ім’я батька, про вибуховий бунт людської гідності проти філістерської моралі. Впродовж усієї вистави “Перед заходом сонця” у вирішальні для Маттіаса Клаузена миті поруч з ним – загадкова жива Лялька. Актрисі Мирославі Солук в гамі вистави режисер довірила ноту трагічної клоунади дель арте. Цей образ – і містичний Двійник, і Янгол-охоронець, і насмішкувата Доля, і невблаганна стрілка Годинника Життя Клаузена. Він – наче втілене у пантомімі та коротких (мова механічної ляльки) німецьких фразах пророцтво зятя-негідника Клямрота:

“Вам не повернути назад годинникової стрілки, пане Клаузен”.

Маттіас – бенефісна роль Богдана Козака, актора, якому пасують ролі у виставах непобутового, інтелектуального штибу. Правила гри драматурга і режисера знаний актор сприйняв і розвинув творчо. До речі (щодо згадуваної трагічної клоунади), Б. Козак сам запропонував, аби Клаузен розвінчував патос свята у родинному колі, убравши свою голову блазнівським ковпаком та стріляючи з хлопавки-феєрверку. Свого часу Богдан Козак прикро розминувся із “своєю” роллю професора Хігінса, бо “Пігмаліон” Б. Шоу залишився поза межами репертуару театру (прикметним є, що пізніше, в Києві, С. Данченко все ж заповнив цю прогалину в афіші). Проте в особі Маттіаса Клаузена акторська доля подарувала Богданові Козаку роботу над іншим, зітканим із шалених парадоксів знаковим образом європейської драми. Двигун родинного бізнесу, шляхетний батько з репутацією справжнього джентльмена, почесний громадянин міста – раптом йде супроти течії власноруч прокладеного русла життя! Замість того, щоб занурити сімдесятирічного “стовпа суспільства” у християнську

Богдан Козак – Маттіас Клаузен, Олександра Люта – Інкен, Григорій Шумейко – Гайгер, Борис Мірус – Доктор Вуттке у виставі “Перед заходом сонця” Г. Гауптмана. Режисер – А. Бабенко, художник – О. Оверчук. Національний академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької, 2018 р.

поко́ру, смерть дружини наче розкрила Клаузену очі на безперспективність ступати налагодженою дорогою життя. Провокативну тему пізньої та справжньої закоханості Маттіаса актор передає тактовно і глибоко. Освідчення юнії Інкен рядками поезії Гете в його інтерпретації хвилює і незаперечно захоплює. І ось така щира ліричність межує в Клаузена-Козака з дошкульним сарказмом. Його словесним фігурам парадоксу позаздрив би навіть блазень Ліра! “Кухарі готують кльоцки, але ті кльоцки ні за що не відповідають”, – сміється батько з перепон, що чинять його кохання діти. І навіть у момент, коли обурений дітьми Клаузен вчинив погром у власній оселі, саме парадокс стає рятівним колом у збуреній ситуації. На влучно проінтерпретовану репліку: “В сімдесят років я знов юнак. Бувайте здорові, пане опікун” – зала реагує сміхом. Актор відчуває потребу природної розрядки для глядачів, які в гнітючому напруженні слідкують за розвитком родинного скандалу Клаузенів. Сцену шаленства й люті Клаузена, прописану у драматурга і виконану вже багатьма відомими акторами із силою романтичного темпераменту, Козак грає інакше. Актор відчуває межу естетизму в зображенні потвор-

них явищ, яку не варто переступати на кону. Тому натуралістичність страждання він замінює гостротою думки. І тому, з практичної зацікавленості запитання Маттіаса до корисливих доньок і синів: “Де моя труна?” – теж посміхаєшся. Та все це намісто парадоксів і дотепів вартувало б не більш ніж біжутерія, якби не прикрашало іншу, головну рису вдачі Клаузена у виконанні Козака – спокійне почуття власної гідності, коштовну рису шляхетності, які підробити, удати на сцені просто неможливо.

Оригінальність режисерської концепції, де світ зображуваних подій двомірний, потребує неабиякого відчуття стилю кожного з виконавців. Приємно було

Сцена з вистави “Перед заходом сонця” Г. Гауптмана. Режисер – А. Бабенко, художник – О. Оверчук. Національний академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької, 2018 р.

б засвідчити, що у новій виставі заньківчан актори всіх поколінь – від органічного та життєвого дев’яносторічного патріарха трупи Бориса Міруса (доктор Вуттке) до молоді Мирослави Солук (Лялька) творять спільне свято ансамблю. Проте цього, на жаль, не сталося.

Роль ревно відданої батькові доньки, релігійно екзальтованої Беттіни є однією з найважливіших у спектаклі. Саме в її особі Клаузен зраджує все колишнє життя із родиною, обираючи нове життя з Інкен. Актрисі Наталії Лань значно більше за моменти лірично-драматичні вдався гротесковий план образу, де Беттіна – своєрідний Тартюф у спідниці. Тут вона справді переконлива. Святенниця, яка постійно коле батькові очі невідповідністю його думок та способу життя до світлої пам’яті їх матері, викликає в глядачів власну асоціацію з міщанською родиною, що інколи перетворюється на болото і засмоктує в свою трясовину всі добрі прагнення. Навіть кульгавість Беттіни у виконанні Н. Лань не викликає співчуття. Вона немов божа мітка злякисного паростка на дереві Клаузенів. Тож найяскравішим моментом буття

Беттіни у виставі спалахнуло таке жагуче прагнення нехристиянської помсти: “Я не можу цьому повірити!”, коли обертове коло стрімко відносило від неї весь світ, де батько належав лише Беттіні.

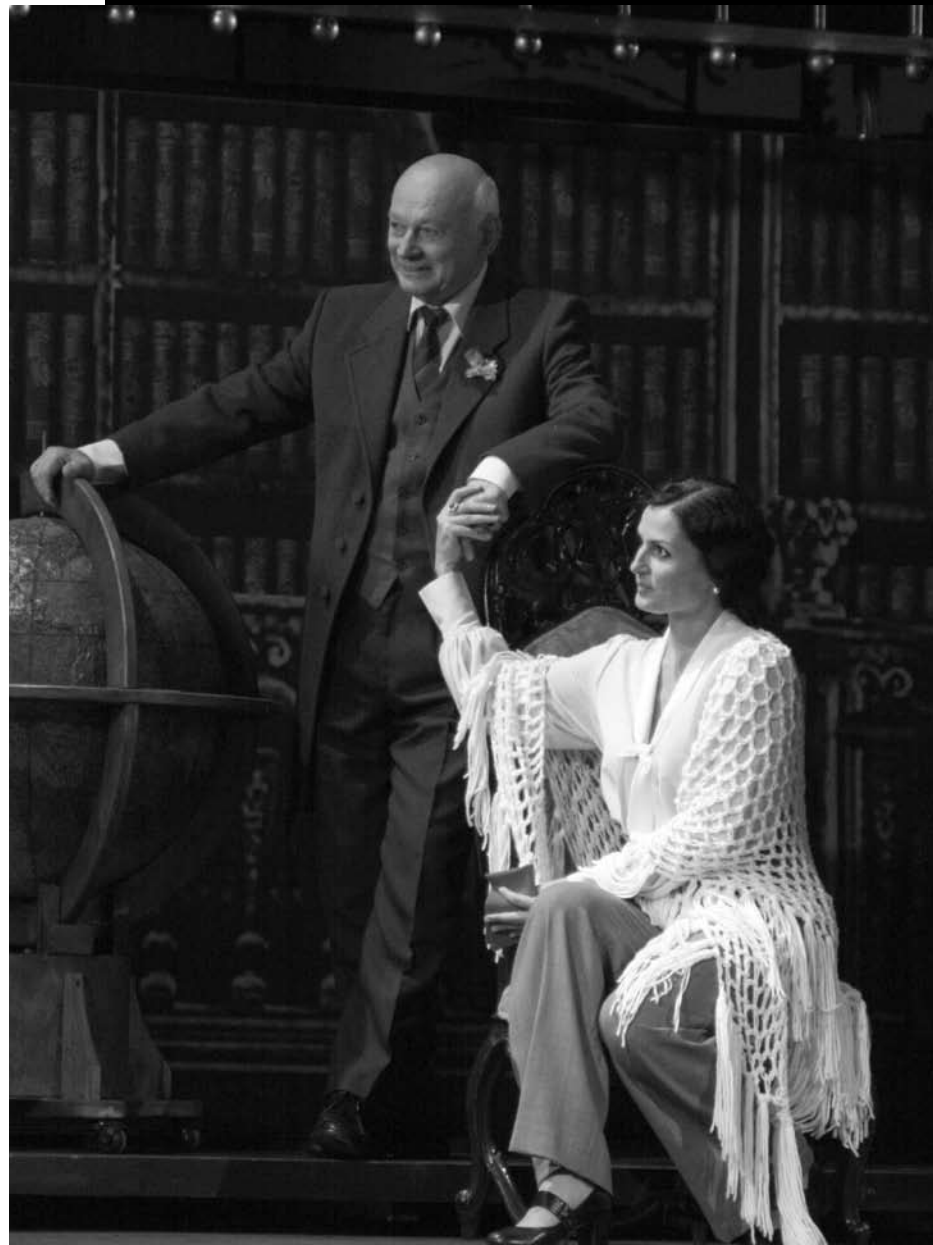
Актор Григорій Шумейко у ролі університетського товариша Маттіаса, Гайгера, почасти підкоряється волі публіки, яка щиро любить його за властиву акторові непідробну комедійну енергію. Та чи доречно це саме у цій виставі? Подекуди створюваний ним тип надмірно жевжикуватого професора Кембріджського університету випадає з правди сценічних стосунків. Такому легковажному балакунові навряд чи довірився б із своєю душевною сповіддю Клаузен, який потрапив у ситуацію скрутного морального вибору. Тяжіє актор і до мелодрами, саме її стилістикою позначені в Г. Шумейка пасивні ремствування на жорстокосердих дітей Клаузена. Поміж естетикою мелодрами та водевілю наче застрягли Христина Гриценко (Оттілія) та Василь Баліцький (Вольфганг). Надто мелодраматично веде роль Галина Давидова – матір коханої Клаузена. Інколи здається, що донька Анни Петерс досвідченіша, загартованіша у житті,

ніж сама мати. Втім, у сценічному партнерстві Г. Давидової та О. Лютої тішить око відповідність фактур актрис-героїнь різних поколінь – хоча б візуально вони дійсно подібні до матері і доньки. Через неточність гри у деяких сценах виникає враження, неначе драма Гауптмана раптом обірвалася, а натомість почалася мелодрама Віни Дельмар “Поступися місцем завтрашньому дню”, у якій жорстокосерді діти аналогічно порушували особистісну свободу батьків. Звісно, героям другого плану й запропонував драматург небагато, але ж загальний тон жанру і стилю мав би все-таки поширюватись на кожного учасника ансамблю. Зрештою, усвідомлює та доносить належну тональність тону Орест Гарда. У своїй “службовій” ролі адвоката Ганефельдта він спілкується із партнерами невимушено, оперуючи усіма природними реєстрами голосу і не форсуючи емоцій (і цим стає глядачам зрозумілішими, мовби наш сучасник). Помітно це у сцені, де адвокат морально шантажує фрау Петерс, та і в тій, де він розкаюється у заподіяному Клаузеніві. Так, при згоді Маттіаса про золотого годинника, якого він подарував другові свого первістка – віднині своєму тюремникові – адвокат, простягнувши дарунок на долоні, відповів з обеззброюючим теплом у голосі: “Я й досі зберігаю його як реліквію”. І мимоволі можна повірити у добру роль радника юстиції в долі головного героя. Подібні психологічно-детективні оманливі ходи – цілком у дусі модерної поетики драми Гауптмана. Та й остання репліка Ганефельдта про те, що він, радник юстиції, не згодний з “основою”, на якій вибудовується справа родини проти батька, багато договорює про непорожній звук заповідей для цього чиновника з роз’ятреним сумлінням апостола Петра. У невеликій ролі О. Гарда продемонстрував і вміння вести діалог із сильним партнером в особі свого вчителя Б. Козака так, щоб глядач затамував подих, і здатність вибудувати в динаміці завершений характер.

У рамках задачі загострення конфлікту засобами сатири впевнено виглядає Олександра Гуменецька. Досвідчена актриса, з притаманним їй шармом, виявилася на своєму місці у відтворенні типу небезпечної

світської левиці і художньо цілісно відтворила як гротескову, так і соціально-психологічну складові образу Паули-Клотильди – невістки Клаузена. Щоправда, матеріал ролі не дав Гуменецькій підстав перейти від змалювання типу до характеру.

Цілковито в психологічному ключі та в драматичному реєстрі трактує головну жіночу роль вистави Олександра Люта – Інкен. Уособлений нею головний персонаж вистави – не “північний тип”, і не вісімнадцятирічне дівча. Так само не схожа вона і на “няньку”. На перший погляд, подекуди одверто спростовуючи метричні дані героїні за ремарками, актриса йде у своїй подібності до Інкен вглиб. Люта стверджує тип жінки, в яку міг закохатися саме такий Клаузен, яким його грає Козак. Вродлива і розумна, принципова і незалежна, смілива без зайвого пієтету,

Олександра Люта – Інкен, Богдан Козак – Маттіас Клаузен у виставі “Перед заходом сонця” Г. Гауптмана. Режисер – А. Бабенко, художник – О. Оверчук. Національний академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької, 2018 р.

Роман Біль – Вінтер, Олександра Люта – Інкен, Григорій Шумейко – Гайгер, Богдан Козак – Маттіас Клаузен у виставі “Перед заходом сонця” Г. Гауптмана. Режисер – А. Бабенко, художник – О. Оверчук. Національний академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької, 2018 р.

закохана без кокетування, здатна оцінити нетривіальну особистість, а в красивих вогняних очах – виклик долі! Аналогічний до того, який кинув усьому задушливому суспільству Клаузен.

Але в чому ж причина раптової слабкості та, врешті, самогубства сильного героя, який звик саме життя сприймати як низку парадоксів? У п’єсі їх (причин) закладено на вибір режисера та актора принаймні дві. На спорідненість трагедії кінця Клаузена із трагічним розчаруванням короля Ліра у своїх дітях – “гіснах” та “лисах” – вказують у Г. Гауптмана численні ремінісценції шекспірівської трагедії. Отож, Маттіас не схотів жити далі, бо був розіп’ятий своїми ж дітьми? І при цьому він, досвідчений гросмейстер з шахів, чомусь абсолютно не взяв до уваги, що його молодший син – студент (у виставі Егмонта у стриманих барвах зіграв Роман Мартин) поставив моральний “мат” усій безчесній компанії на чолі із діловаром Еріхом Клямротом? До слова, в ролі зятя Клаузена актор Андрій Снічарчук створив тип настільки ж переконливий, наскільки й актуальний для нинішньої України. Актор навчений виявляти конфлікт свого героя із оточуючим середовищем не прямолінійними засобами. Його

Клямрот з’являється посеред інших дітей Клаузена, проте дедалі помітнішим стає окремішність, ледь уловлюється дисонанс Клямрота на тлі “фрачних” членів династії – занадто вже спортивною виглядає його постава, запам’ятовуються і впевнені “руки в кишенях”: такий недбало переступить через будь-які моральні принципи родини, все купить і все продасть, але вже дорожче...

Ймовірно, заважала друга причина у виході протагоніста драми з території безмежного страждання душі? На неї заздалегідь натякає один з героїв п’єси, кажучи, що Клаузен звик володарювати над долями інших. Таким чином, поразка на родинному фронті для нього, творця комерційної імперії та засновника династії – частина ганьби громадянської страти, про яку Маттіас каже, що варто лише пробути кілька тижнів під слідством – і решту життя від тебе буде тхнути трупом. Вистава “Перед заходом сонця” у режисурі А. Бабенко з Б. Козаком у головній ролі мені здалася твором про зламаної гідності людини надзвичайної, створеної бути лідером. А відтак, до цієї теми, наче притоки в ріку, збігаються і дрібніші: втративши віру в свою недосяжність для юрби, розвінчаний Маттіас

не може знайти собі розради навіть у цілковитій гармонії з Інкен, навіть у дружбі чесного Гайгера, навіть у відданості йому сина Егмонта. Самогубство сталося ще до прийнятого героєм порошку із характерним мигдалевим запахом, десь поза очима глядачів, між кінцем четвертої та початком п'ятої дії, коли Клаузен внутрішньо склав зброю, відмовившись від спротиву. Маттіас, який учора кинув виклик усьому світові: "Я нікому не дозволю погасити світло мого життя!", сьогодні не зміг виконати обіцяне, сам не дозволивши собі жити далі. Або усвідомив – його більше нема.

Фінал вистави "Перед заходом сонця" бенежить містерією переходу життя у вічність. Недаремно і сценографія набуває тут іншого змістового навантаження. Макети земної кулі з кабінету Маттіаса засобами театру тіней перетворюються на парад космічних сфер, що повільно та загадково плывуть своїми орбітами, наче символ вічності тих філософських питань, що їх поставили автор і театр. А така суто побутова частина інтер'єру як сходи, що ведуть на галерею, тут взагалі підносяться до символу. Богдан Козак ідеально розкриває метафоричність просторових та фактурних особливостей цього елемента сценографії. Йдучи сходами, його Маттіас Клаузен немов опиняється над нездоланністю меркантильної та бруталної прози життя і прощається з друзями, яких залишає жити. Там, де у п'єсі звучить передсмертний монолог героя, ідейно-духовну композицію вистави актор вибудовує молитвою; він промовляє її так просто і невимушено, наче на сповіді. Страждання останніх часів допомагають Клаузену відчутти Христа як близьку особистість, яка критично потерпіла від сліпоти і жорстокости оточення. Недаремно складаються у суцільну біблійну ремінісценцію образу Маттіаса опорні репліки: "Ви хочете докорінно змінити четверту заповідь, щоб вона звучала: "Зганьби батька й матір свою"". І "Тепер я розумію, як він страждав, розіп'ятий на хресті". Помираючи, Клаузен і в звичайному слугі Вінтері (делікатна, стримана робота Романа Біля) вбачає образ старого бога. До цього ланцюжка асоціацій належить і мізансцена, коли ослаблий Клаузен опускається долі, притулившись плечем до відданих йому людей. Він наче розіп'ятий Христос, знятий з хреста. І тихий сум служників, і присутність найвідданішого апостола – новоявленої в особі Інкен Магдалини – промовляє про небуденне та відсилає до євангельського архетипу.

Богдан Козак – Маттіас Клаузен, Мирослава Солук – Лялька у виставі "Перед заходом сонця" Г. Гауптмана. Режисер – А. Бабенко, художник – О. Оверчук. Національний академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької, 2018 р.

